

DRAGO CVIJANOVIĆ
Uniwersytet w Kragujevacu
GORDANA RADOVIĆ
Dnevnik-Poljoprivrednik AD Nowy Sad
ŽELJKO VOJINOVIĆ
Uniwersytet w Nowym Sadzie

DOI: 10.30858/zer/83022
Thumaczenie

ZNACZENIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU TURYSTYKI WIEJSKIEJ W REPUBLICIE SERBII*

Abstrakt

Republika Serbska ma wszelkie zasoby niezbędne do rozwoju agroturystyki, jednak kraj jest niewystarczająco rozwinięty. Według klasyfikacji Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) 85% obszaru Serbii to obszary wiejskie. Jednak zgodnie z wynikami Spisu rolnego z 2012 r. mniej niż 1% wszystkich gospodarstw rolnych zajmuje się agroturystyką. Celem niniejszego artykułu jest podkreślenie znaczenia rozwoju agroturystyki w Serbii zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój agroturystyki stanowi część całościowego rozwoju obszarów wiejskich i implikuje zrównoważony rozwój z ekologicznego, gospodarczego i społecznego punktu widzenia. Zrównoważony rozwój agroturystyki ma kluczowe znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich i zmniejszenia lokalnej depopulacji obszarów wiejskich w Serbii. Autorzy uznają, że konieczne jest przyjęcie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Agroturystyki, a także określenie sposobu zarządzania zrównoważonym rozwojem agroturystyki w Serbii.

Słowa kluczowe: agroturystyka, zrównoważony rozwój, strategia, Serbia.

Kody JEL: O18, Z92, Q01.

* Artykuł został przygotowany w ramach projektu 46006 III – Zrównoważone rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich w funkcji osiągnięcia celów strategicznych Republiki Serbii w regionie Danube, finansowanego przez Ministerstwo Edukacji, Nauki i Rozwoju Technologicznego Republiki Serbii.

Wstęp

Turystyka wiejska zaczęła rozwijać się bardziej intensywnie w latach 70. ubiegłego wieku, jako część strategii rozwojowych obszarów wiejskich. Zgodnie z definicją turystyki wiejskiej, przyjętą w 1986 roku przez Radę Europy i uznaną obecnie w instytucjach Unii Europejskiej, turystyka wiejska jest to forma turystyki obejmująca wszelkie rodzaje działalności turystycznej, które mogą być realizowane na obszarach wiejskich. Rozpatrywane łącznie, tworzą podaż obszarów wiejskich w zakresie turystyki. Cechami ogólnie charakteryzującymi turystykę wiejską są: bezpośrednia komunikacja i interakcja pomiędzy turystą a gospodarzem (usługodawcą), nieskażone środowisko bez zanieczyszczeń i hałasu, wyżywienie w oparciu o żywność tradycyjną dla danego obszaru wiejskiego, jak również możliwość, by turysta brał udział w czynnościach i codziennym życiu mieszkańców wsi. Istotnym czynnikiem atrakcyjności turystyki wiejskiej jest tożsamość kulturowa danego obszaru wiejskiego, która zawiera w sobie: „kulturę ubioru, kulturę domostwa (ważne jest, aby zachować tradycyjny wiejski dom, stanowiący „żywe” muzeum), wartości duchowe, kulturalne, wiejskie (zwyczaje, legendy, folklor, tradycyjną i współczesną wiejską działalność artystyczną)” (Cvijanović, 2014, s. 28-29). Ważną również zaletą jest bezpośrednia komunikacja pomiędzy turystą a gospodarzem, co sprzyja osiągnięciu zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach wiejskich (Tucker, 2005).

Turystyka wiejska jest aktywnością wielosektorową, w świetle faktu, że podaż w dziedzinie turystyki łączy punkty widzenia ekonomiczny, społeczny i kulturowy. Przejawia się to na rynku turystycznym w postaci realizowania specjalnych wymagań turystów, które mogą być spełnione w turystyce masowej w przeciwieństwie do indywidualnej, oraz spełnianiu oczekiwań tych, którzy chcą się zapoznać z taką formą turystyki poprzez doświadczenie innych kultur, obyczajów, zwyczajów, diet i stylów życia. Tego rodzaju różnorodne oczekiwania „mogą być realizowane najlepiej na obszarach wiejskich w tych krajach, gdzie obszary te są bastionami tradycji, gdyż zachowane zostały granice wpływu kultury masowej na cechy charakterystyczne ludzi oraz narodów“ (Radović, Pejanović i Njegovan, 2012, s. 580).

Turystyka jest wskaźnikiem całego rozwoju gospodarczego, standardów oraz rozwoju kulturalnego danego kraju (Štetić, Cvijanović i Šimičević, 2014). W połowie lat 90. ubiegłego wieku 9% turystów spośród całkowitej ich liczby na rynku europejskim było zainteresowanych turystyką na obszarach wiejskich, natomiast w Wielkiej Brytanii odsetek ten wynosił około 25% (Cvijanović, 2014, s. 27). Turystyka wiejska jest obecnie najważniejszym pod względem ekonomicznym i finansowym segmentem podaży usług turystycznych w wielu krajach. Szacuje się, że turystykę wiejską uprawia 3% spośród całej liczby turystów w skali globalnej, zaś 25% – w Unii Europejskiej. Ta forma turystyki notuje roczny wzrost na poziomie 6% w skali globalnej, podczas gdy stopa rocznego wzrostu całej branży turystycznej wynosi około 4%. Zgodnie z danymi

udostępnionymi przez Europejską Federację Turystyki Wiejskiej (EuroGites), w 2014 r. w Europie było zarejestrowanych około 500 000 jednostek noclegowych, względnie dostawcy usług w dziedzinie turystyki wiejskiej, którzy dysponowali ponad 5 mln miejsc noclegowych. Według bieżących szacunków, turystyka wiejska generuje około 15% całkowitych obrotów w turystyce na terytorium Unii Europejskiej (Bartlet, 2006).

Dywersyfikacja i rozwój gospodarki wiejskiej, tj. rozwój obszarów wiejskich według zasad zrównoważenia oraz wielosektorowe zintegrowane podejście, to jedno z najważniejszych celów reformy Wspólnej Polityki Rolnej, określonej przez Agendę 2000. Agenda 2000, przyjęta w 1999 roku, oficjalnie promuje koncepcję wielofunkcyjnego rolnictwa. Koncepcja ta pociąga za sobą podejmowanie działalności sprzyjających osiągnięciu dodatkowych dochodów przez mieszkańców obszarów wiejskich, rozwojowi tych obszarów oraz zachowaniu walorów środowiska naturalnego i tradycyjnych wartości wiejskich (dziedzictwa kulturowego, tradycyjnych rzemiosł, tradycyjnej kuchni, stylu życia, obyczajów i uroczystości).

Turystyka wiejska wywiera zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na środowisko, a zatem konieczny jest zrównoważony rozwój tej formy turystyki. „Rozwój turystyki wiejskiej nie może być postrzegany jedynie z punktu widzenia wzrostu gospodarczego, ale należy także brać pod uwagę aspekt ekologiczny i społeczny” (George, Mair i Reid, 2009, s. 235). Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej jest częścią zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich, który jest zdefiniowany jako „współczesne pojęcie określające kompleksowy rozwój danego obszaru wiejskiego w oparciu o dostępne zasoby naturalne materialne, infrastrukturalne i ludzkie, które są zarządzane w sposób respektujący zachowanie równowagi pomiędzy człowiekiem a naturą” (Njegovan i Pejanović, 2009, s. 180).

Rozwój turystyki wiejskiej w Republice Serbii jest niewspółmierny do posiadanych zasobów. Zgodnie ze Spisem Rolnym z 2012 r. mniej niż 1% gospodarstw rolnych było zaangażowanych w turystykę rolną. W celu skutecznego osiągnięcia efektywnego rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii, konieczne jest oparcie jej na zrównoważonych podstawach, tj. przy uwzględnieniu aspektów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. Celem tego artykułu jest wykazanie znaczenia rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii opierającego się na zasadach zrównoważenia. Autorzy zbadali zjawisko zrównoważonej turystyki wiejskiej w aspekcie zrównoważenia ekologicznego, społecznego i ekonomicznego. W pracy posłużono się metodą analizy i syntezy, a także metodą analizy SWOT.

Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej

Termin „zrównoważony rozwój” został przyjęty przez Światową Komisję w 1987 r. (Raport Brundtland) na określenie sposobu rozwoju, zgodnie z którym następuje zaspokojenie wszystkich bieżących potrzeb, bez zmniejszania możliwości zaspokojenia potrzeb przez następne pokolenia. W 1996 roku Świa-

towa Organizacja Turystyczna (UNWTO) przyjęła Agendę 21 dotyczącą zasad gospodarki w zakresie turystyki. Celem tego dokumentu było wsparcie władz i organizacji zajmujących się turystyką w realizacji ich działań w zakresie zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Rozwój zrównoważony jest zdefiniowany jako zbilansowany rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturalny, bez uszczerbku dla środowiska naturalnego, który umożliwi przyszłym pokoleniom rozwój poprzez wykorzystanie zasobów na takim samym lub nawet wyższym poziomie.

W 2004 r. Komisja Światowej Organizacji Turystycznej (UNWTO) postanowiła dokonać poprawek w definicji turystyki zrównoważonej. Nowa definicja kładzie nacisk na równowagę pomiędzy ekologicznym, społecznym i ekonomicznym aspektem turystyki. Zrównoważona turystyka powinna w optymalnym stopniu wykorzystywać zasoby naturalne, co stanowi kluczowy element rozwoju turystyki, przy utrzymaniu podstawowych procesów zachodzących w przyrodzie oraz zachowaniu stanu środowiska naturalnego i bioróżnorodności. Ponadto zrównoważony rozwój turystyki powinien odbywać się przy poszanowaniu tożsamości społecznej i kulturowej lokalnych społeczności oraz chronić ich dotychczasowe dziedzictwo kulturalne i tradycyjne wartości, jak też współczesny dorobek w tym zakresie, a także sprzyjać wzajemnemu zrozumieniu społeczeństw i tolerancji dla odmiennych kultur. Rozwój ten powinien też być źródłem trwałych korzyści społeczno-ekonomicznych, m.in. stabilności zatrudnienia, sprawiedliwie dzielonych pomiędzy wszystkie zainteresowane grupy (Milenković, 2009).

Turystyka na obszarach wiejskich nie może zagrażać środowisku naturalnemu, tzn. „najbardziej atrakcyjne regiony turystyczne to takie, które dysponują dobrze zachowanym środowiskiem przyrodniczym, posiadają zalety naturalności i braku nadmiernej ingerencji człowieka w środowisko” (Štetić, 2007, s. 123). Turystyka wiejska jako specjalna forma turystyki „zyskuje coraz większe znaczenie w kontekście rosnącej proekologicznej świadomości ludzi i rozumienia potrzeby podążania drogą rozwoju zrównoważonego” (Kosar i Rašeta, 2003, s. 40). Rozwój turystyki wiejskiej powinien odbywać się na gruncie zrównoważenia. Celem powinno być zrównoważenie i dostosowywanie rozwoju zapewniające „zachowanie dobrego stanu środowiska, integrowanie się społeczeństw, umożliwienie rozwijania się kultur społeczności lokalnych, spełnianie oczekiwań turystów w stopniu optymalnym oraz osiągnięcie zysku ekonomicznego” (Jovičić, 2000, s. 27).

Zarówno autorzy krajowi (Ćomić, 2003), jak i zagraniczni (George, Mair i Reid, 2009) zgodni są, że rozwój turystyki wiejskiej nie może być postrzegany wyłącznie przez pryzmat wzrostu ekonomicznego, ale musi być również rozpatrywany z perspektywy rozwoju ekologicznego i społecznego. Turystyka wiejska, „a szczególnie turystyka w gospodarstwie rolnym staje się coraz ważniejszą częścią rozwoju zrównoważonego i organizacji życia na obszarach wiejskich” (Kušen, 1995, s. 130). Według cytowanego autora rozwój turystyki rolnej zapo-

biega degradacji środowiska naturalnego, wpływa na zachowanie tradycyjnej architektury, elementów z dziedziny etnografii, charakterystycznego dla danych terenów sposobu życia i pracy oraz często stanowi przesłankę dla rozwoju infrastrukturalnego, co sprzyja rozwijaniu się innych działalności gospodarczych na obszarach wiejskich.

Zatem rozwój turystyki wiejskiej w oparciu o zasady zrównoważenia powinien być ukierunkowany na realizację celów ekonomicznych, ekologicznych i społeczno-kulturalnych. Realizacja celów ekonomicznych pociąga za sobą wzrost ekonomiczny, wzrost zatrudnienia i rozwój inwestycji, zaś w aspekcie ekologicznym zachowanie środowiska naturalnego, racjonalne gospodarowanie energią i zapobieganie degradacji krajobrazu. Cele społeczno-kulturalne obejmują: wzrost jakości życia, podniesienie poziomu kulturalnego i gospodarczego, lepszą edukację sprzyjającą poznaniu innych kultur i pozytywnemu odnośzeniu się do nich, a także pielęgnowanie tożsamości lokalnej, ochronę zabytków i wzrost ogólnie pojętego bezpieczeństwa (Pejanović i Đukić, 2011).

Ze względu na stopień zużycia zasobów naturalnych, turystyka wiejska powinna być oparta na odpowiednich regulacjach prawnych i znajdować się w odpowiednich ramach strategicznych. Stopień zużycia zasobów naturalnych był przedmiotem analiz podczas Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju, który odbył się w Johannesburgu w 2002 roku. W trakcie Szczytu stwierdzono, iż stopień zużycia zasobów naturalnych jest większy o 20% aniżeli stopień ich odnawiania. Przewidywano, że jeżeli dynamika ta utrzyma się, to stosunek zużycia do odnawiania się zasobów naturalnych ulegnie do roku 2050 jedenastokrotnemu pogorszeniu. Dlatego wielu autorów podkreśla, że „strategia rozwoju turystyki wiejskiej powinna opierać się na zrównoważeniu ekologicznym, ekonomicznym i społecznym” (Roberts i Hall, 2003, s. 6).

Rozwój turystyki wiejskiej, w oparciu o pryncypia zrównoważenia, występował również wśród zreformowanych działań Wspólnej Polityki Rolnej, zawartych w dokumencie Agenda 2000. Celem reformy było stworzenie alternatywnych form zatrudnienia i dodatkowych źródeł dochodów dla rolników, jak również zintegrowanie ekologicznych i strukturalnych aspektów Wspólnej Polityki Rolnej. Podkreślone zostało zainteresowanie Unii Europejskiej wielofunkcyjnym rozwojem rolnictwa, zważywszy że celem jest nie tylko produkcja żywności, lecz także stały wzrost jakości i bezpieczeństwa żywności oraz rozwój działalności nierolniczej, rozwój obszarów wiejskich i ochrona środowiska naturalnego (Radović, 2009).

Współczesne podejście do rozwoju zrównoważonego oparte jest na zintegrowanym rozwoju obszarów wiejskich. Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich jest zdefiniowany jako koncepcja wielosektorowa, tj. jako „zintegrowana, zrównoważona gospodarka na danym obszarze wiejskim, składająca się z wielu powiązanych ze sobą działalności gospodarczych i innych działalności związanych z agrobiznesem” (Pejanović, Tica i Delić, 2005, s. 75). Również w najnowszej reformie Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na lata

2014-2020 zawarty został zintegrowany rozwój obszarów wiejskich. Reforma podkreśla stałą potrzebę wzmocnienia transferu wiedzy w rolnictwie i konkurencyjności wszystkich typów produkcji rolniczej. Wśród celów Wspólnej Polityki Rolnej znajdują się także: zachowanie i poprawa ekosystemów, efektywne użycie zasobów naturalnych, promocja łańcuchów żywnościowych, rozwój gospodarczy obszarów wiejskich i spadek liczby mieszkańców wsi żyjących w warunkach biedy (<http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post2013>).

Znaczenie zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii

Republika Serbii posiada w swej dyspozycji wszystkie potrzebne zasoby do rozwoju turystyki wiejskiej. Obszary wiejskie stanowią 85% całkowitego terytorium kraju, tj. 3904 spośród wszystkich 4715 miejscowości, ma charakter wiejski i zamieszkuje je ponad 50% populacji. Przewagi konkurencyjne dotyczące rozwoju turystyki wiejskiej są reprezentowane przez naturalną przyrodę, dobrze zachowaną wiejską architekturę, zróżnicowaną bazę gastronomiczną, tradycyjną gościnność, bogate dziedzictwo historyczne i kulturalne oraz interesujący folklor. Przewagi konkurencyjne są konieczne do oceny perspektyw w odniesieniu do krajowego i zagranicznego rynku turystycznego z uwzględnieniem koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej.

Według Spisu Rolnego z 2012 r. w Republice Serbii było 631 122 gospodarstw rolnych. Przeważają gospodarstwa rodzinne, które stanowią 99,6% całkowitej liczby zarejestrowanych gospodarstw, z kolei wśród nich dominują gospodarstwa o średniej powierzchni do 2 ha (www.rzs.stat.gov.rs). Te gospodarstwa nie są konkurencyjne w produkcji rolnej, ale mogą się w nich rozwijać działalności nierolnicze. Z tego powodu „turystyka wiejska jest bardzo ważną częścią rolnictwa zdywersyfikowanego, którego rozwój w Republice Serbii jawi się jako konieczność, ale też stanowi nadzieję na przyszłość” (Radović, Pejanović i Njegovan, 2011, s. 36).

W Strategii Rozwoju Turystyki Republiki Serbii turystyka wiejska została potraktowana priorytetowo (Official Gazette of RS, No. 91/2006) w odniesieniu do rozwoju tych form turystyki, które cieszą się szczególnym zainteresowaniem turystów. Obecnie turystyka wiejska jest najlepiej rozwinięta w AP Wojwodinie oraz w środkowej i zachodniej części Serbii. Rozwój turystyki wiejskiej w innych częściach kraju jest również konieczny, ponieważ przyczynia się do zahamowania depopulacji obszarów wiejskich, zważywszy że proces wyludniania się wsi w Serbii dotyczy co czwartej z nich. Jedną z głównych cech obszarów wiejskich jest niekorzystna struktura wiekowa mieszkańców.

W przeszłości bieda stanowiła i nadal stanowi duży problem na obszarach wiejskich. Około 14,2% całkowitej liczby mieszkańców obszarów wiejskich dotyka problem biedy, zaś w miastach – 7,8%. Bieda jest szczególnie widoczna w południowo-wschodniej i częściowo w zachodniej Serbii, gdzie mieszkań-

cy wsi stanowią 25% spośród osób dotkniętych biedą na terenie kraju (Bogdanov, 2007). W końcu roku 2009, Cvejić, Babović, Petrović, Bogdanov i Vuković (2011) przeprowadzili badania, z których wyciągnięto wnioski, że co drugi rolnik żyje poniżej granicy ubóstwa, podczas gdy w strukturze populacji, biorąc pod uwagę poziom biedy, gospodarstwa rolne stanowią nawet 54%, gospodarstwa nierolnicze – 34%, zaś mieszane – 31%. Przyczyną tego stanu rzeczy jest fakt, że większość mieszkańców wsi znalazło się w okresie transformacji bez wystarczających dochodów do życia. Obszary wiejskie w Republice Serbii, poza tym, że prowadzoną na ich terenie produkcję rolniczą charakteryzuje niska produktywność i niska intensywność, odznaczają się też wysoką stopą bezrobocia (ponad 20%). Zgodnie z wynikami badań, prowadzonych w 2009 r. przez Ministerstwo Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Wodnej Republiki Serbii, turystyka wiejska angażuje średnio 2 członków gospodarstwa domowego, a średni miesięczny dochód netto z tej działalności wynosi około 200 euro na gospodarstwo.

Według danych archiwalnych Związku ds. Turystyki w Republice Serbii, turystyka wiejska zaczęła się rozwijać w latach 70. ubiegłego wieku, gdy 50 wsi, a w nich około 800 gospodarstw domowych posiadających łącznie około 3000 miejsc noclegowych, zaangażowało się w tę działalność (Muhi, 2009). W roku 2009, według oficjalnych danych zarejestrowano 145 354 pobyty z noclegiem w turystyce wiejskiej, a całkowita liczba pobyty z noclegiem na terenie kraju w ramach wszelkich form turystyki wynosiła 2 700 000.

Nie ma oficjalnych danych co do liczby zarejestrowanych gospodarstw rolnych zaangażowanych w turystykę wiejską. Według szacunków lokalnych organizacji turystycznych, wymienionych w Programie Rozwoju Zrównoważonej Turystyki Wiejskiej (Official Gazette of RS, No. 85/2011), w Republice Serbii jest 10 567 miejsc noclegowych w gospodarstwach rolnych i ponadto około 32 747 miejsc noclegowych, które mogłyby być wykorzystane na potrzeby turystyki wiejskiej. Ocenia się, że w 2010 roku osiągnięto dochód z turystyki wiejskiej w wysokości RSD 10 mld. Stanowi to 16% całkowitego dochodu w wysokości RSD 62 mld, co odpowiada udziałowi turystyki w całkowitej produkcji krajowym brutto Serbii w 2010 roku. Według wyników badań przedstawionych w Programie Rozwoju Zrównoważonej Turystyki, turystykę wiejską charakteryzuje duża sezonowa zmienność w zakresie pobyty turystów i bardzo niskie średnie wykorzystanie bazy noclegowej (tylko 4%), podczas gdy w innych gałęziach turystyki jest to 21%.

Obszary wiejskie cechują duże różnice, jeśli chodzi o warunki prowadzenia produkcji rolniczej i rozwój innych działalności gospodarczych, zarówno w przypadku warunków naturalnych, jak i infrastrukturalnych i innych. Zróżnicowanie to jest widoczne także w odniesieniu do rozwoju gospodarczego i społecznego, demografii i trendów demograficznych, osobliwości w dziedzinie kultury, wielkości i cech miejscowości, co razem wpływa na efektywność gospodarki i jakość życia. Na obszarach wiejskich przeważa rolnictwo zdywersyfiko-

wane pod względem prowadzonych działalności, w związku z tym Serbia uchodzi za kraj najbardziej rolniczy w Europie.

Rozpatrując możliwości rozwoju turystyki wiejskiej, tj. przewagi konkurencyjne, jak również obecny poziom ubóstwa i zapóźnień gospodarczych obszarów wiejskich, należy podkreślić duże znaczenie turystyki wiejskiej w Republice Serbii. Dla jej rozwoju ważne jest, by „była ona postrzegana jako sektor złożony, znajdujący się w odpowiednich ramach prawnych i strategicznych, jak też oparty na odpowiednich pryncypiach zrównoważenia ekologicznego, społecznego, kulturalnego i ekonomicznego” (Cvijanović, Radović i Cvijanović, 2016). Zważywszy, że 1 jednostka pieniężna zainwestowana w branżę turystyczną pozwala osiągnąć dochód sięgający 2,2 jednostek pieniężnych, rozwój tej działalności jest korzystny dla gospodarstw rolnych, ale też lokalnych gospodarstw. Konieczne jest „silne strategiczne i finansowe wsparcie państwa” (Pejanović i Radović, 2012, s. 16) w celu promowania tej formy turystyki, przyczyniającej się w dużym stopniu do zdwersyfikowania gospodarki obszarów wiejskich i rozwoju wielokierunkowego rolnictwa.

Wyniki badań

Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej w Republice Serbii zanalizowany został za pomocą analizy SWOT, co było konieczne według przyjętej metodologii przy ustalaniu programu rozwoju obszarów wiejskich. „Analiza SWOT jest metodą analityczną, która uwidacznia organizacyjne silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia. Oznacza to, że metoda ta pokazuje cechy charakterystyczne w odniesieniach wewnętrznych i zewnętrznych, tak aby w największym stopniu wykorzystać swoje przewagi i poprawić niedostatki, a w konsekwencji ustalić odpowiednią strategię budowania pozycji konkurencyjnej oraz osiągnięcia najlepszych rezultatów ekonomicznych” (Ćerović, 2002, s.111).

W celu zbadania silnych i słabych stron oraz szans i ograniczeń w rozwoju zrównoważonym turystyki wiejskiej wykorzystano dane znajdujące się w dostępnej literaturze, a także rezultaty przeprowadzonych badań, które objęły ponad 100 obiektów zajmujących się turystyką wiejską na terytorium Republiki Serbii. Autorzy zanalizowali zrównoważenie wiejskiej turystyki z punktu widzenia ekologicznego, ekonomicznego i społecznego.

Mocne strony rozwoju zrównoważonego turystyki wiejskiej w Republice Serbii

Pierwszą zaletą sprzyjającą zrównoważonemu rozwojowi turystyki wiejskiej w Republice Serbii jest fakt, że dominującą część jej terytorium stanowią obszary wiejskie (85%), zgodnie z kategoryzacją Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Główną zaletą jest to, że obszary te są zamieszkałe przez ponad połowę całkowitej liczby osób, które potencjalnie mogłyby zaangażować się w prowadzenie turystyki wiejskiej bądź powiązanych działalności.

Według kryteriów Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (*International Union for Conservation of Nature – IUCN*), terytorium Republiki Serbii jest jednym z sześciu europejskich i 153 światowych centrów różnorodności biologicznej, zaś powierzchnia obszarów chronionych w Serbii stanowi 6.5% powierzchni kraju. W Serbii żyje 428 chronionych gatunków zwierząt i 215 – roślin. Znajduje się tu również 1300 chronionych obiektów przyrodniczych, a wśród nich: 5 parków narodowych, 22 parki regionalne, 122 rezerваты przyrody i 375 pomników przyrody (Štetić, 2007).

Obszary wiejskie cechuje tradycyjna gościnność ich mieszkańców oraz tradycyjne wartości społeczne (poczucie wspólnoty, lokalna kultura i styl życia, życie w harmonii z naturą itd.). Obszary wiejskie charakteryzuje również piękno naturalnej przyrody, nieskażone środowisko, bogate dziedzictwo kulturalne, dobrze zachowana tradycyjna architektura, tradycyjne rzemieślnictwo oraz długa tradycja wytwarzania zegarków naręcznych.

W ciągu roku w Republice Serbii odbywa się ponad 1500 różnorodnych wydarzeń turystycznych, które są rezultatem kreatywności osób zamieszkujących obszary wiejskie. Dominują wydarzenia o tematyce kulinarnej lub etnograficznej. Ważnym zadaniem jest skoordynowanie wielu wydarzeń etnograficznych lub kulinarnych w czasie i przestrzeni oraz zapewnienie noclegów dla gości w gospodarstwach agroturystycznych, w pobliżu miejsca, w którym dane wydarzenie się odbywa. „W celu podkreślenia wyjątkowości danego miejsca powinno się unikać organizowania podobnych wydarzeń w różnych miejscach, należy zaś starać się utrzymywać tradycję organizowania wydarzeń łączonych z danymi obszarami” (Radović, Pejanović, Njegovan i Košić, 2012, s. 703).

Słabe strony zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii

W Republice Serbii nie zapadła żadna strategiczna decyzja, w wyniku której turystyka, a w szczególności turystyka wiejska, stałaby się jednym z głównych strategicznych kierunków rozwoju gospodarczego. Ta działalność gospodarcza nie jest uważana za jeden z priorytetów eksportowych, chociaż przynosi znaczący dochód realizowany w obcej walucie. Brak jest instytucji, która kierowałaby w sposób ciągły i metodyczny zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. Turystyka wiejska jest niewystarczająco zorganizowana, co nie sprzyja właściwej waloryzacji zasobów turystycznych w Republice Serbii, brak jest również środków finansowych na inwestowanie w jej rozwój, zarówno na szczeblu mikro, jak i makro.

Kolejną barierą w rozwoju turystyki wiejskiej na zasadach zrównoważenia jest brak odpowiedniego standardu bazy turystycznej. Z tego powodu jakość oferowanych usług jest niejednolita, co przekłada się na niską dochodowość turystyki wiejskiej. Oficjalnie rejestr usługodawców w zakresie turystyki wiejskiej powinien być dostępny, w praktyce jednak go nie ma. Ponadto współpraca

między poszczególnymi osobami świadczącymi takie usługi jest niewystarczająca, co osłabia siłę negocjacyjną tej branży w relacjach z instytucjami reprezentującymi państwo lub sektor finansowy.

Słabo rozwinięta infrastruktura (transportowa i użytkowa) na obszarach wiejskich, niedostateczna informacja turystyczna, brak odpowiednich ilości miejsc zakwaterowania o odpowiednim standardzie, niewystarczające zaangażowanie agencji turystycznych w promowanie usług turystycznych, to najistotniejsze słabości w rozwoju zrównoważonym turystyki wiejskiej w Republice Serbii. Niedostateczne wyszkolenie osób świadczących tego rodzaju usługi stanowi też duży problem, gdyż umiejętności te są bardzo ważne, zważywszy że usługi w branży turystyki wiejskiej polegają na wzajemnych relacjach pomiędzy turystą a gospodarzem. Nierzadko warunki higieniczne na wsi są złe, a mieszkańcom tych obszarów często brak jest świadomości ekologicznej.

Szanse dla zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii

Coraz powszechniejsze upodobanie mieszkańców miast do spędzania krótkich urlopów lub wakacji na terenach wiejskich stanowi szansę dla rozwoju turystyki wiejskiej, a zarazem okazję do sprzedaży „nadwyżek” usług turystycznych w najbliższym otoczeniu. W tej sytuacji pojawiają się możliwości osiągnięcia dodatkowych dochodów pochodzących z rozwijającej się turystyki wiejskiej również przez tych, którzy wprawdzie nie dysponują miejscami noclegowymi, ale chcieliby sprzedawać przetworzone wiejskie produkty żywnościowe, produkty rękodzieła, produkty rzemiosła tradycyjnego itd. Wszystko to mogłoby pozytywnie wpłynąć na rewitalizację wsi, wzrost dochodów na poziomie lokalnym i przyrwył ludności z obszarów miejskich.

Szansą dla zrównoważonego rozwoju turystyki wiejskiej jest także rozwój rozproszonej bazy hotelowej, co może stanowić wkład we wzmocnienie potencjału usługodawców, ale też przyczyniać się do uzupełnienia bazy kwaterunkowej w przypadku niektórych wsi. Dotyczyłoby to konkretnie tych wsi, w których obecnie niemożliwe jest jednoczesne przyjęcie 50 turystów (co odpowiada 1 autokarowi turystycznemu).

Pożądane byłoby również lepsze wykorzystanie licznych obszarów chronionych występujących w Republice Serbii, by „tworzyć na potrzeby osób odwiedzających centra edukacyjne, których zadaniem byłaby promocja obszarów chronionych, edukacja, ale też wymiana informacji i doświadczeń” (Radović, Njegovan i Cvijanović, 2011, s. 329). W tych centrach turyści mogliby uzyskać informacje na temat możliwości zakwaterowania w pobliskich gospodarstwach agroturystycznych, co sprzyjałoby wzrostowi dochodów z turystyki wiejskiej i jej zrównoważonemu rozwojowi.

Istnieją możliwości, by w celu rozwoju turystyki wiejskiej na zasadach zrównoważenia oferować pakiety produktów branży turystyki wiejskiej, co połączy-

łoby kilka form agroturystyki. Aby to wdrożyć, niezbędne jest przeprowadzenie skutecznej kampanii promocyjnej, organizowanie targów usług turystycznych oraz wykorzystanie nowoczesnych form komunikacji tj., technologii informacyjnych.

Ograniczenia w zrównoważonym rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Serbii

Główną barierą ograniczającą zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej w Republice Serbii jest wyludnianie się wsi. Innym czynnikiem ograniczającym jest komercjalizacja obszarów wiejskich i próby stworzenia lokalnej „popkultury”, obcej dla danego obszaru. Ważną przeszkodą w zrównoważonym rozwoju turystyki wiejskiej jest także niewystarczająca dbałość o środowisko naturalne i nasilające się problemy ze stanem tego środowiska spowodowane rosnącą presją w kierunku wykorzystywania przestrzeni wiejskiej do celów turystyki.

Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej spowalniają też niesatysfakcjonujące dochody dostawcy usług, które uniemożliwiają im inwestowanie, a także niepełne wykorzystanie bazy noclegowej spowodowane brakiem wolnego czasu bądź niewielkimi możliwościami finansowymi mieszkańców miast (zjawisko „zanikania klasy średniej”). Ograniczeniem może być też niechęć lokalnych społeczności do rozwijania turystyki wiejskiej na ich terenie z obawy przed ponoszeniem większych kosztów utrzymania.

Wnioski

Poziom rozwoju turystyki wiejskiej na terytorium Republiki Serbii jest nieadekwatny do istniejących na jej terytorium zasobów. Dlatego w przyszłości pożądanym byłoby postrzeganie rozwoju turystyki wiejskiej w perspektywie wielosektorowej oraz realizowanie go w oparciu o zasady zrównoważenia. Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej stanowi część zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich i pociąga za sobą zrównoważenie z punktu widzenia ekologii, ekonomii i zagadnień społecznych.

Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej ma kluczowe znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich, zahamowania procesu wyludniania się wsi w Republice Serbii oraz ograniczenia zjawiska biedy wśród populacji wiejskiej. Dlatego konieczne jest przyjęcie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Turystyki Wiejskiej. Dokument ten winien przedstawiać wszystkie korzyści i szanse związane ze zrównoważonym rozwojem turystyki wiejskiej, a także wskazywać źródła jego finansowania, przy założeniu, że proces ten obejmuje i łączy w sobie wiele aspektów, które powinny być skoordynowane i wdrażane w sposób zaplanowany. Ważne jest też, aby zdefiniować standardy oraz poprawić jakość usług w turystyce wiejskiej. Jest to jedyny sposób zapewnienia wzrostu dochodów z turystyki wiejskiej oraz rozwoju wiejskich gospodarek i zmniejszenia regionalnych nierówności rozwoju gospodarczego w Republice Serbii.

Bibliografia:

- Bartlet, T. (2006). *Rural Tourism development in Europa. International Forum on Rural Tourism. China*, 4-6. September 2006. Final Report World Tourism Organization.
- Bogdanov, N. (2007). *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*. Beograd: MPŠV RS, UNDP.
- Cvejić, S., Babović, M., Petrović, M., Bogdanov, N., Vuković, O. (2011). *Rezultati istraživanja nevladine organizacije SEConS. Socijalna isključenost u ruralnim oblastima Srbije*. Beograd: UNDP.
- Cvijanović, D. (2014). *Turističko tržište u Dunavskom regionu. Monografija*. Beograd: Institut za ekonomiku poljoprivrede.
- Cvijanović, D., Radović, G., Cvijanović, G. (2016). *Resources and the Rural Tourism Development in the Republic of Serbia*. In the Book of Abstracts, XIII International Scientific Conference on Service sector INSCOCSES 2016, Ohrid, 06-07 October 2016, s. 17 (manuskript w publikaciji).
- Čerović, S. (2002). *Strategijski menadžment turističke privrede Srbije*. Želnid, Beograd.
- Čomić, Đ. (2003). *Prostorno-planski modeli razmeštaja turizma u ruralnoj sredini. Zbornik radova. Drugi Forum: Ruralni turizam i održivi razvoj Balkana, Kragujevac, 07.-09. maj 2003. godine*.
- George, W., Mair, H., Reid, D. (2009). *Rural tourism Development Localism and Cultural Change*. Toronto: Channel view Publications.
- Jovičić, D. (2000). *Turizam i životna sredina – koncepcija održivog turizma*. Beograd: Zadužbina Adrejević.
- Kosar, Lj., Rašeta, S. (2003). *Ocena mogućnosti primene menadžmenta kvaliteta u ruralnoj sredini. Zbornik radova, Drugi Forum: Ruralni turizam i održivi razvoj Balkana, Kragujevac, 07-09. maj 2003. godine*.
- Kušen, E. (1995). *Turizam na seljačkom gospodarstvu*. Naučno-stručni časopis: Turizam, godina XLIII, broj 7-8/1995, Hrvatska turistička zajednica, Institut za turizam, Zagreb.
- Milenković, S. (2009). *Turizam i ekonomija*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet.
- Muhi, B. (2009). *Primena marketinga u seoskom turizmu Vojvodine*. Sremska Kamenica: Univerzitet Edukons, Fakultet poslovne ekonomije.
- Njegovan, Z., Pejanović, R. (2009). *Ruralna regionalizacija AP Vojvodine*. Monografija, Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.
- Official Gazette of RS, No. 91/2006.
- Official Gazette of RS, No. 85/2011.
- Pejanović, R., Tica, N., Delić, S. (2005). *Agrarno preduzetništvo*. Tematski zbornik, Međunarodni naučni skup: Multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoj, Beograd, 8-9. decembar 2005. godine.
- Pejanović, R., Đukić, S. (2011). *Master plan održivog razvoja Fruške gore sa naglaskom na ekološke segmente, turizam i organsku proizvodnju*. Peti formu o organskoj proizvodnji, Selenča.
- Pejanović, R., Radović, G. (2012). *Rural tourism as a factor of rural economy diversification in the Republic of Serbia*. W: Thematic Proceedings, International Scientific Conference „Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Implementation within Danube Region-preservation of rural values“, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, Tara, December, 6-8, 2012, s. 1-17.

- Programu razvoja održivog ruralnog turizma u Republici Srbiji. Službeni glasnik RS br. 85/2011.
- Roberts, L., Hall, D. (2003). *Rural Tourism and Recreation: Principles to Practise*. Oxon, UK: CABI Publishing.
- Radović, G. (2009). Magistarska teza: *Modaliteti finansiranja agrara u tranzicionom periodu*. Subotica: Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet.
- Radović, G., Pejanović, R., Njegovan, Z. (2011). *Ruralni turizam – faktor razvoja multifunkcionalne poljoprivrede u Republici Srbiji*. Zbornik apstrakata, Naučni skup, Savremeni trendovi u evropskoj ekonomiji: implikacije za Srbiju, Visoka Poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, 27. oktobar 2011. godine, s. 36.
- Radović, G., Njegovan, Z., Cvijanović, D. (2011). *Razvoj agro-eko turizma u zaštićenim područjima APV i prekogranična saradnja*. Ekonomika poljoprivrede, Specijalni broj 1, Knjiga II, God./Vol. LVIII; s. 325-330.
- Radović, G., Pejanović, R., Njegovan, Z. (2012). *Značaj i uloga integrisanog ruralnog turističkog proizvoda u Republici Srbiji*. Ekonomski vidici – tematski broj: Privredni preobražaj Srbije – mogućnosti i ograničenja, Vrdnik, 06-07. decembar 2012.godine, Društvo ekonomista Beograda, Godina XVII, Broj 4, UDK-33, s. 577-591.
- Radović, G., Pejanović, R., Njegovan, Z., Košić, K. (2012). Event tourism as a potential generator of development of the rural tourism in the Republic of Serbia. W: *Book of proceedings, Third International Scientific Symposium: „AGROSYM 2012“*, Jahorina, November 15-17., 2012., s. 698-704.
- Strategija razvoja turizma Republike Srbije. Službeni glasnik RS br.91/2006.
- Tucker, H. (2005). *The Host-Guest Relationship and its Implications in Rural Tourism, in New Directions in Rural Tourism*. D. Hall, L. Roberts, M. Mitchell (red.), Ashgate Publishing Limited, Aldershot, England, s. 87.
- Štetić, S. (2007). *Posebni oblici turizma*. Beograd.
- Štetić, S., Cvijanović D., Šimičević D. (2014). *Posebni oblici turizma Dunavskog regiona Srbije*. Monografija, Beograd: Institut za ekonomiku poljoprivrede.
- <http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post2013> (sajtu pristupljeno – oktobar 2016).
- <http://www.rzs.stat.gov.rs>. (sajtu pristupljeno – novembar 2016).

DRAGO CVIJANOVIĆ

University of Kragujevac

GORDANA RADOVIĆ

Dnevnik-Poljoprivrednik AD Novi Sad

ŽELJKO VOJINOVIĆ

University in Novi Sad

SIGNIFICANCE OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

The Republic of Serbia has all necessary resources for the development of rural tourism, but it is insufficiently developed. According to the categorisation of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), 85% of the Republic of Serbia's territory is rural. However, in accordance with the results of the Census of Agriculture in 2012, less than 1% of the total number of agricultural holdings is engaged in rural tourism. This paper's goal is to highlight the significance of rural tourism development in the Republic of Serbia based on the sustainability principles. The sustainable development of rural tourism is part of the integral rural development and it implies sustainable development from ecological, economic and social point of view. The sustainable development of rural tourism has a key significance for rural development and the decrease of local depopulation of rural areas in the Republic of Serbia. The authors consider as necessary to adopt the Strategy of Rural Tourism Sustainable Development as well as to define the method of management of sustainable development of rural tourism in the Republic of Serbia.

Keywords: rural tourism, sustainable development, strategy, Republic of Serbia.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 26.06.2017.